

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARINING IJODIY FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDAGI MUHIM ROLI VA O'QUVCHILAR TAFAKKURINI KENGAYTIRISHDAGI AHAMIYATI

Qurbonova Mavluda Soatovna

O'zbekiston Respublikasi, Surxondaryo viloyati,

Termiz shahridagi 21-umumiy o'rta ta'lim maktabining o'qituvchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili darslarini o'qitish davomida ularning ijodiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish haqida so'z boradi. Inson tafakkurini rivojlantirishdek muhim va mas'uliyatli vazifa, avvalo ona tili mashg'ulotlari orqali bajarilishi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar:

Ona tili, fikrlash, ijodiy, tafakkur, boshlang'ich, o'quvchi, shaxs

O'zbekiston Respublikasida 2023 yil "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili" deya nomlanishi ta'lim oldiga bir qator asosiy vazifalarni belgilab berdi. Avvalo, maktablarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik darajasini oshirish, ularni erkin fikrlashga o'rgatish va bu orqali Yangi O'zbekistonning bilimli avlodini tarbiyalash bosh maqsadga aylangan. Aytish kerak, ona tili darslarining ijodiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirishdagi roli juda muhim. Ijtimoiy fanlarda «ijodiy fikr» tushunchasi fikrning o'z sub'ekti bilan bo'lgan munosabatini anglatadi. Fikr bir tomondan umumiylik xarakterga ega bo'lsa, ikkinchi tomondan sub'ektivdir. U shaxsning ijtimoiy-ruhiy holati bilan bevosita bog'langan. Ushbu fikriy jarayonda shaxsning boshqaruvchilik faolligi muhim o'rin egallaydi. O'quvchi yoshlardagi ijodiy fikr, bir tomondan psixologik holat bilan bog'langan bo'lsa, ikkinchi tomondan, uning yoshi, mamlakatda qabul qilingan ta'lim-tarbiya usuli, qoidalari va tamoyillari bilan ham uzviy aloqada bo'ladi.

Ijodiy fikr o'quvchining biror predmet, voqea, hodisa jarayon to'g'risida o'zganing yordamisiz yoki rahbarligisiz bildirgan munosabati, bahosi, nuqtai nazaridir, o'zining «men»ini namoyish qilish vositasi, «qurolidir». Ijodiy fikrlash o'quvchining muayyan predmet va jarayonlar to'g'risidagi bilimi, malakasi asosida ularni taqqoslash, tahlil qilish, sodda fikrlardan murakkab fikrlarga, murakkab fikrlargadan sodda fikrlarga o'tish sharoitida, jamiyatda mavjud ijtimoiy-tarixiy holatni hisobga olgan holda, o'ziga xos mulohaza yuritish sanaladi. Ijodiy fikrlash aytilganidek, o'quvchining individual psixologik xususiyatlari bilan uzviy bog'langan bo'lib, u o'zining hajmi, mazmuni, mantiqiylik darajasi hamda tezkorligiga ko'ra farqlanadi. Unda muayyan jihatni aniqlash, qiyoslash, tahlil qilish, ikkilanish, tassavur qilish, modellashtirish

yaratish muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu jarayonda jamiyatning o'quvchi shaxsning ijodiy salohiyatiga bo'lgan e'tibori muhim kasb etadi.

Ma'lumki, ong va ta'lim-tarbiya bir-biri bilan dialektik bog'liq ijtimoiy hodisalardir. Ta'lim-tarbiya tizimini, o'zgartirmasdan, yangilamasdan turib ongni o'zgartirib bo'lmaydi. Ayni vaqtda ong ta'lim-tarbiya yo'nalishini, uning mohiyatini tizimini, mavjudlik darajasini belgilaydigan omil ekanligini aniq.

Tafakkurning mavjudlik mexanizmi fikr va fikrlararo munosabatlar orqali amalga oshadi. Har qanday fikrda ma'lum bir predmet yoki predmetlararo, jarayonlararo munosabatlarning haqiqatga yoki haqiqat emasligi tasdiqlanadi yoki inkor etiladi. Fikr hamisha nutq yordamida voqelikka aylanadi. Fikrsiz nutq va nutqsiz fikr bo'lmaydi. Nutq ayni vaqtda shakl vazifasini o'taydi, uning mazmuni esa fikr tashkil qiladi. Ega va kesim o'rtasidagi munosabat gap mazmunining tugalligini bildirsa, gapda ega uni o'zidan oldingi fikr bilan bog'laydi, kesim esa yangi fikrning vujudga kelishiga zamin yaratadi. Shu tarzda fikrlar bir tomondan o'zaro bog'lanadi, ikkinchi tomondan esa ular muntazam rivojlanib boradi. Fikrning ana shu tarzda rivojlanib borishi o'quvchining og'zaki nutqini shakllantirishga xizmat qiladi. O'quvchining ijodiy fikrlarini yozma bayon qilish malaka va ko'nikmalari ona tili darslarida bayon, insho, matn yaratish kabi ijodiy ishlar orqali amalga oshiriladi.

O'quvchining o'quv materialini o'zlashtirish jarayoni murakkab jarayon bo'lib, til hodisalarini kuzata olish, izlanish alohidalikni sharhlash, qiyoslash, umumiylikni aniqlash farqlarni topish, tasnif etish, hukm chiqarish, alohidaliklarni aniqlash, qo'llash singarilari bilan bog'liq.

Bular ijodiy taffakur va mustaqil fikrlashning muhim belgilari bo'lib, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlariga ega:

1. Kuzatish –darslik topshirig'i asosida ona tili hodisalaridan berilgan namunalarni kuzata olish;
2. Izlanish –o'ylash, xotirada tiklash, so'rash, lug'at, qomus, ma'lumot manbalardan foydalanish asosida hodisalar sirasini boyita olish;
3. Alohidalikni sharxlash –berilgan va o'zi davom ettirgan siradagi har bir hodisani alohida-alohida sharhlay olish;
4. Qiyoslash –siradagi hodisalarni o'zaro qiyoslay olish;
5. Umumiylikni aniqlash –siradagi hodisalarning o'xshash, umumiy tamonlarini aniqlay olish;
6. Farqlarni topish –siradagi hodisalarning bir-biridan farqli tomonlarini aniqlay olish;

7. Tasnif etish –siradagi hodisalarni o‘xshashlik va farqlari asosida guruh hamda guruhchalarga ajrata olish;

8. Hukm chiqarish –hodisalar sirasi haqida umumlashma hukm, xulosa chiqara olish;

9. Alohidaliklarni aniqlash–o‘rganilgan hodisalarning yondoshlari (ma`nodoshlari, shakldoshlari, vazifadoshlari, qiymatdoshlari, zidlari v.h) aniqlay olish;

10. Qo‘llash –hodisalarni mustaqil ravishda yozma va og`zaki shakllarda sharhlab, ijodiy matn tuza olish. Ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlashning oliy ko‘rinishi matn yaratishdir. Shu sababli ona tili darslarida matn ustida ishlash etakchi yo‘nalish kashf etish lozim.

Maktab “Ona tili” dasturi va darslarida “Ijodiy matn ustida ishlash” bo‘limining kiritilishi ham xuddi shu maqsadni ko‘zlaydi. O‘quvchi va talabalarni ona tili darslarda mustaqil ijodiy fikrlashga o‘rgatish, ular ongida ma`naviy–ma`rifiy inqilob hosil qilishga intilish lozim Shuning uchun yangi dastur va darsliklarda grammatik qoidalarni yodlatishdan voz kechish, ijodiy tafakkur tarzini shakllantirish, dars va mashg`ulotlarni o‘quvchi va talabalarning nutqiy malakasini yuzaga keltirishga qaratish maqsad qilib olindi.

Ona tili ta’limi ijodiy tafakkur sohibini tarbiyalashga xizmat qilar ekan, o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirishga qaratilgan ijodiy-amaliy ishlarga qo‘yiladigan talablarni hisobga olish, ularni uzluksiz amalga oshirish ta’lim jarayonining muvaffaqiyatini ta’minlaydi. Ona tilidan ta’limning maqsad va vazifalari avvalo tilning jamiyatda bajaradigan vazifasi, inson hayotida tutgan o‘rni bilan belgilanadi.

Til jamiyat a`zolari o`rtasida aloqa-aralashuv vositasi, insonning fikrlash va fikr mahsulini og`zaki va yozma ravishda berishi, o`z ichki kechinmalarini bayon qilish vositasi bo`lib xizmat qiladi. Maktabda ona tili ta`limiga qo`yilgan muhim talablardan biri o`quvchilarni o`z fikrlarini bayon qilish faoliyatiga tayyorlashdir. Ma`lumki kilishilar o`z faoliyatining barcha sohalarida bir–birlari bilan faol munosabatda bo`ladilar. Ular doimo o`zlarini o`rab olgan moddiy voqelikdagi narsabuyumlar va voqea-hodisalar to`g`risida fikr yuritadilar va o`z fikrlarini birbirlariga ma`lum qiladilar.

Demak, jamiyatda fikr almashish qonuniy zaruriyatdir. Odamlar orasida fikr almashish bo‘lmasa, jamiyatning halok bo‘lishi muqarrardir. Fikr esa faqat til yordamida ro‘yobga chiqadi.. Shuning uchun har bir kishi undan foydalanishni bilishi va avvalo uning o‘zini to‘lato‘kis o‘rganib olishga harakat qilishi zarur. Maktabda ona

tili o'qitishni foydali maqsadlariga bo'ysindirish, har bir o'rganiladigan grammatik tushincha, ma'lumot, ta'rif va qoidalarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga yordamini nazarda tutishni, amaliy tilshunoslikka e'tiborni kuchaytirishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. N.Maxmudov. Madaniy nutq muammolari.O'zbek tili doimiy anjumani. Ta'lim jarayonida nutq madaniyatini shakillantirish masalalari T. "Sharq" 1999 yil.
2. Abdullayeva Q., Mahmudova M., Yusupova M., Rahmonbekova. O'qish kitobi. 2-sinf.
3. Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish metodikasi (Ma'ruzalar matni) 2-qism, G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh, – T.: 2002.
3. Ikromova R., G'ulomova X., Yo'ldasheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2011.
4. Xudayberganova M. va b. 3-sinfda ona tili darslari. – T.: O'qituvchi, 2004.
5. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo'ldosheva Sh. "Ona tili" 3-sinf darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. -142 b

